

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת בשלח ובהפטרה ובראשון של יתרו

יג יח וַיֹּסֶב: במלרע

יג יט וְהַעֲלִיתָם: העמדה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה שלאחריה, וה-עליתם

יד ב וַיִּשְׁבּוּ וַיַּחֲנוּ: וא"ו שוואית, לשון עתיד. נִכְחָו: הכ"ף בשוא נח"ו

יד ד וְאֶכְבְּדָה בְּפָרְעָה: דגש קל בבי"ת נותר במקומו מדין "אותיות צבותות"². וַיַּעֲשׂוּ-כֵן: בטעם סילוק (סוף פסוק) ללא הכנת טיפחא (טרחא) לפניו. על הקורא להתכונן ולהתאמן על אופן הקריאה הנכונה

יד ו וַיֵּאָסֶר: האל"ף בשוא נח לא בחטף סגול

יד י וַיִּירָאוּ: היר"ד בחירק מלא והשוא ברי"ש הוא נע. הקורא בשוא נח מחליף למשמעות ראייה

יד יב מִמֶּתְנֵנוּ: המ"ם בשורק ולא בחולם³. וכן בהמשך הפרשה טז ג מוֹתְנֵנוּ

יד יד תַּחֲרֹשׁוּן: געיה בתי"ו, יש לקרא בהעמדה קלה שם

יד יז וַיִּבְּאוּ: הוא"ו בשווא, וא"ו החיבור ולשון עתיד. בִּרְכָבוֹ: הבי"ת שלאחר הכ"ף בדגש קל

יד כד וַיָּהֶם: הה"א בקמץ קטן

יד כה וַיִּנְהָגוּ: יר"ד בשווא נח אע"פ שהיא אחרי געיה, נו"ן בפתח ובהעמדה קלה בגלל הגעיה במקום, יש לקרא: וַיִּנְהָגוּ

יד כו וַיִּשְׁבּוּ: וא"ו בשווא, וא"ו החיבור ולשון עתיד

שירת הים: לפי מנהג האשכנזים, גם בשירה וגם לפנייה, יש לנגן במנגינה מיוחדת פסוקים מסוימים, במלואם או באופן חלקי.

ככלל, יש לקרוא במנגינת 'שירת הים' פסוקים או חלקי פסוקים שיש בהם שם ה'⁴. יוצאים מכלל זה:

יד כב, יד כט וְהַמִּים לָהֶם חֹמָה מִיְמִינָם וּמִשְׁמָאלָם: יש לקרוא במנגינת מיוחדת

טו יז תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֲמֹוּ: אין שרים במנגינה מיוחדת את חציו הראשון למרות ששם ה' מוזכר בו, לעומתו,

יש לנגן את חציו השני: מִקֶּדֶשׁ...

טו יח ה' | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: קוראים במנגינה מיוחדת למרות היותו קצר

טו כא שִׁירוֹ לַה' כִּי-גָאָה גָאָה: שירת הנשים

טו א יִשִּׁיר-מִשֶּׁה׃ בקורן וחומשים נוספים יש געיה ביר"ד של ישיר ואין זה נכון, מקומה בשי"ן. כִּי-גָאָה

גָאָה: הגימל במילה גָאָה דגושה⁵. הוא אחד מארבעת החריגים בשירת הים, חריג זה חוזר על עצמו בפס' כא

טו ב עֲזִי: העי"ן בקמץ חטוף (קטן). וַאֲרַמְמָנְהוּ: הנו"ן בשווא נח ואחריה ה"א, אין לקרא 'וארממנו'

טו ה יִכְסִּימוּ: סמ"ך בשווא נח, יר"ד בשורק, יש לקרא יכס-ימו. בְּמִצּוֹת: הצד"י בחולם לא בשורק!⁶ לא: בַּמִּצּוֹת!!

¹ הבעיה היא למבטאים חז"ת ככ"ף רפויה נוצר כאן "שוא דומות". ואף על פי שהזכרנו כמה פעמים שהוא נח, מכל מקום רבים מתקשים לקרואו נח. כאן צריך להתאמץ לקרוא נכונה אם במבטא חז"ת גרונית כדון, אם בקריאת הכ"ף בשוא נח. ושניהם כאחד ודאי טובים!

² שתי אותיות מאותו מוצא והראשונה מביניהם מנוקדת בשווא, כלל זה מתקיים בפועל רק בבי"ת וכ"ף שהן בשווא של אותיות השימוש ולא בכל הצירופים.

³ תנועה גדולה, הצורה הדקדוקית של המילה אינה מושפעת מכתוב מקראי חסר או מלא.

⁴ ישנו מנהג אחר הרווח בירושלים והוא: לקרא את כל הפסוקים בשירה במנגינה מיוחדת, לא כולל את ויושע אלא רק מויאמינו בזה. "וכן את 2 הפסוקים של וְהַמִּים לָהֶם חֹמָה (ח(ו)מה

⁵ במבטא רוב העדות כיום אין הבדל בין גימ"ל דגושה לרפויה.

טו ו נֶאֱדָרָי: האל"ף כאן וכן בהמשך פסוק יא נֶאֱדָרָי בשוא נח ולא בחטף סגול	
טו ח נַעֲרָמוּ מִים: הטעם נסוג לנו"ן	
טו י צִלְלוּ: למ"ד ראשונה בשווא נע ולא בחטף ⁷	
טו יא מִי כְּמִכָּה: הדגש בכ"ף בתחילת המילה הוא חריג. עֲשֵׂה פֶלֶא: הטעם נסוג לעי"ן השי"ן בצירי והפ"א רפויה	
טו יג עַם-זֶו גִּאֲלָתָהּ: הגימ"ל דגושה. בְּעִזָּךְ: העי"ן בקמץ חטוף הזי"ן דגושה בשוא נע	
טו יד יִרְגְּזוּן: הטעם בזי"ן מלרע וכן בשאר המילים הנגמרות ב-ון	
טו טז יִדְמוּ כְּאֶבֶן: הדלי"ת בשוא נע בגלל הדגש ⁸ , הכ"ף בראש התיבה השנייה דגושה באופן חריג	
טו יז מְקֻדָּשׁ: הקו"ף דגושה לתפארת הקריאה	
טו יט בִּרְכָבוֹ: הבי"ת השנייה אף היא דגושה	
טו כב וַיִּסַּע: במלרע. וְלֹא-מֵצְאוּ: טעם נסוג אחור למ"ם	
טו כג קָרָא-שְׁמָה: הגעיא (מתג) ברי"ש ולא בקו"ף	
טז ד הִנְנִי: על אף הקושי, נו"ן ראשונה בשווא נח	
טז ז תִּלְיָנוּ: תי"ו פתוחה ודגש חזק בלמ"ד להבדיל בינו לבין לשון לינה	
טז ח אֲשֶׁר-אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו: מרכא-טפחא-אתנחתא ולא טפחא-מונח-אתנחתא	
טז י בָּעֲנֵן: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגל המורה על מיודע	
טז יג הִטֹּל: הטי"ת בפתח בשונה מהפסוק הבא שם היא בקמץ	
טז יד דֶּק כִּפְפָר: למי שאינו מבחין בין קו"ף לכ"ף בקריאתו, עליו להקפיד להפריד בין המילים	
טז טו לֹא-אֲכָלָה: האל"ף בקמץ קטן, בדומה לו גם בהמשך אֲכָלוּ	
טז יח הֶעֱדִיף: העי"ן בשווא נח	
טז כ וַיֵּרָם: הטעם ביו"ד מלעיל. וַיִּבְאֶשׁ: למרות האתנח האל"ף בפתח	
טז כג הֶעֱדִיף: מלרע ⁹	
טז כד לֹא-הִיָּתָה בּוֹ: טעם נסוג אחור לה"א ודגש חזק בבי"ת מדין אתי מרחיק	
טז כו וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לֹא יִהְיֶה-בּוֹ: צריך להישמע 'וביום השביעי שבת; לא יהיה-בו', בתיבת יִהְיֶה-בּוֹ געיה ביו"ד הראשונה	
טז כט אֶל-יֵצֵא אִישׁ: טעם מרכא נסוג אחור ליו"ד	
טז לא וַיִּטְעֲמוּ: העי"ן בשווא נח	
יז ה הַכִּיתָ בּוֹ: דגש חזק בבי"ת מדין אתי מרחיק	
יז ו הִנְנִי: על אף הקושי, נו"ן ראשונה בשווא נח	
יז ח וַיִּלְחָם: במלעיל	

⁶ רבים וטובים נכשלים בדבר, אפילו מי שהערתו להם על כך ממשיכים לקרוא בשיבוש מכוח ההרגל!

⁷ צִלְלוּ כְּעוֹפֶרֶת בְּמִים אֲדִירִים: לפי חלוקת הטעמים יש כאן שתי יחידות: צִלְלוּ כְּעוֹפֶרֶת // בְּמִים אֲדִירִים ואין לעשות אחרי בְּמִים הפסק גדול יותר מאשר אחרי כְּעוֹפֶרֶת. וכן בקריאת שירת הים כל יום בתפילה.

⁸ הקורא ידמו בשוא נח ללא דגש מחליף ללשון דמיון במקום לשון דממה.

⁹ גם בלשון הדיבור כך נכון. האומר עֲדָף מלעיל - משתבש.

יז י אָמַר לֹא: העמדה קלה באל"ף בגלל הגעיה שם

הפטרה בשלח שופטים ד-ה :

ד ד שְׁפֹטָה: הפ"א בשווא נע, הקורא נח משנה משמעות¹⁰

ד ה יוֹשֶׁבֶת תַּחַת-תֶּמֶר: יש להקפיד על הפרדת שלושת המילים: ת-ת-ת

ד ז אֶת-סִיסְרָא: הסמ"ך בשווא נע¹¹

ד ט אָפֶס כִּי: צירוף נדיר של יתיב ואחריו תלישא קטנה

ד יח סוֹרָה..... סוֹרָה: במלרע. הָאֱהָלָה: טעם זקף באל"ף ולא בה"א

ד כא בְּלֶאֱט: האל"ף נחה

ד כג אֵת יָבִין מֶלֶךְ-כְּנָעַן: טעם טפחא בתיבה אֵת, וכן הדבר בפסוק הבא עַל יָבִין מֶלֶךְ-כְּנָעַן טעם טפחא בתיבה עַל

ה ד בַּצְעָדָךְ: העי"ן בשווא נח והדל"ת בנע. רַעְשָׁה: במלעיל. נִטְפוּ: מלעיל. נִטְפוּ מִים: טעם נסוג אחור לנ"ן

ה ו אֲרָחוֹת: האל"ף בחטף-קמץ והרי"ש בקמץ וכן הוא בהמשך הפסוק

ה ט אֶז לַחֵם שְׁעָרִים: הטעם בחי"ת¹²

ה יב עוֹרֵי עוֹרֵי ; עוֹרֵי עוֹרֵי: הזוג הראשון במלרע והשני במלעיל. וְשִׁבָּה: געיה בוי"ו השרוקה והשי"ן בשווא נע¹³

ה יד שְׂרָשָׁם: שי"ן בקמץ קטן והרי"ש אחריה בשווא נח

ה טו חֲקִי-לֵב: על אף הקושי, הקו"ף בשוא נח

ה טז חֲקִירֵי-לֵב: ברי"ש אחרי הקו"ף

ה יז אֲנִיּוֹת: אל"ף בחטף קמץ, נו"ן בחירק חסר, דגש חזק ביו"ד בחולם מלא. יָמִים: יו"ד בפתח דגש חזק במ"ם, רבים של ים ולא של יום

ה ל לְצִוְאֵרֵי: דגש חזק בוא"ו ובשווא נע

ראשון של יתרו:

ג נִכְרִיָּה: נו"ן בקמץ חטוף, הרי"ש בחירק חסר, דגש חזק ביו"ד ותחתיה קמץ, אין לקרא 'נוכריאה'

ה אֶל-הַמִּדְבָּר: הבי"ת ברביע ולא במתיגה זקף כפי שמופיע בדפוסים רבים¹⁴

ז הָאֱהָלָה: טעם סו"פ באל"ף¹⁵

ח מִצָּאֲתָם: במלעיל

ט וַיַּחֲדֹ: החי"ת בפתח והדל"ת בשוא נח ודגש

יב לְאַכֹּל-לֶחֶם: געיה בלמ"ד, כ"ף בקמץ חטוף, ויש להפריד בין המילים אע"פ שהן מוקפות

¹⁰ שְׁפֹטָה שי"ן בקמץ חטוף ושוא נח הוא במשמע ציווי

¹¹ מי שקורא תי"ו רפויה כסמ"ך עלול להבליע כאן אות.

¹² מי שמטעים בלמ"ד משנה למשמע לחם לאכילה!

¹³ בתורה קדומה מסומן בחטף פתח עפ"י מחברת התיגאן וכן בהרבה חומשים שלנו.

¹⁴ המצאת רוו"ה (מתיגה-זקף) נסתרת ממקורות מדויקים.

¹⁵ וכן בכל מקום, "תיקון" וחומש איש מצליח וסידורי איש מצליח ועבודת ה' (רבי מחולון) שיבשו!

יג יז ולא־נחם אֱלֹהִים דָּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרֹב הָיָה כִּי אָמַר אֱלֹהִים פְּזִיזְנָתָם הָעַם בְּרָאָתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרִימָה: בספר 'מורה נבוכים על התורה' המחבר הרב דויד מקובר מלקט קטעים מהספר מורה נבוכים של הרמב"ם ומסדרם על סדר התורה. כאן קטע מחלק ג פרק לב של מורה הנבוכים עמ' 65 בספר של הרב מקובר

הסיבה לכך שה' לא הובילם ישירות לא"י אלא הולכים למדבר עד שימותו היוצאים ממצרים ויגדלו דור חדש. כי אין יכולת באנשים שהורגלו בעבודת כפיים ונולדו וחיו כעבדים נכנעים ומושפלים – להפוך ללוחמים אמיצים ובטוחים. רק דור שגדל במדבר, שלא ידע מעולם כניעה, שעבוד וסבל, והתרגל לחיי מחנה ותנאי מדבר – תנאים המחשלים אותם לעמוד בקשיי המלחמה ולהלחם באומץ. מסוגל להלחם, לכבוש ולהקים מדינה עצמאית. ואם תתמה מה מונע מהאל לטעת ביוצאים ממצרים אומץ ולשנות את אופיים וטבעם ולהופכם ללוחמים. ואז מימילא לא יצטרך להובילם בעמוד ענן ולאבדם במדבר. התשובה היא, כי הניסים שעושה ה' הינם אך ורק כשידור מערכות הטבע, אולם לא ישנה לעולם את טבעו של האדם. הכח לשינוי אופיו וטבעו של האדם ניתנו בידיו בלבד. ועמם השכר והעונש. ברור שאין זה סגנונו של הרמב"ם אלא הבאת דבריו ועריכתם בלשון זמננו. רצוי מאוד להשוות לדברים במקור, בתרגום הרב יוסף קאפח ז"ל.

יד ג טיפת דיו של רש"י – הרב יצחק ישע"י וייס נר"י גאב"ד נווה אחיעזר ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגור עליהם המדבר. ברש"י: נבכים הם, כלואים ומשוקעים, וכלעז (שיר"ז 7) [שיר"ז] [=לחוצים, דחוסים – ר"מ קטן], כמו נבכי ים (איוב לח, טז), [ב]עמק הבכא (תהלים פד, ז), מבכי נהרות (איוב כח, יא). נבוכים הם, כלואים הם במדבר, שאין יודעין ללכת ממנו, והיכן ילכו. פשוטו של רש"י בקצרה

נבכים הם, נבך הוא משורש 'בך', שלרש"י הוא מעניין סגירה, ולכן כאן פירושו כלואים ומשוקעים מהטעם שיבואר בסוף הדיבור, וכלעז שיר"ז, שמשמעותו לר"מ קטן, לחוצים, דחוסים. דהיינו סגורים בתוך עצמם. כמו נבכי ים (איוב לח, טז), שפירושו מסגרי ים. עמק הבכא, שפירושו הגיהנום¹⁶ הסגור. מבכי נהרות, שפירושו מסגרי נהרות. ואם כן נבוכים הם, פירושו כלואים הם במדבר, שאין יודעין ללכת ממנו, והיכן ילכו.

תמיהות הרא"ם על הפסוקים שברש"י

הרא"ם כאן האריך לתמוה: [נבכים], כמו "נבכי ים", "עמק הבכא", "מבכי נהרות". לא הבנתי כונת הרב בזה, כי אם היה סובר שמלת "נבוכים" שרשה נבך על משקל: נגועים, נגופים, איך ערב עמהם "עמק הבכא" ו"מבכי נהרות", שאין שרשם נבך, ועוד, שבמכילתא אמרו בהדיא: "אין נבוכים אלא [מעורבין], כמו (אסתר ג, ט): "והעיר שושן נבוכה", ששרשה בוך. ואם היה סובר שמלת "נבוכים" שרשה בוך על משקל נכונים ובא השורק במקום חולם, אם כן לא יהיה לה דמיון לא למלת "נבכי ים" ולא למלת "מבכי נהרות" ולא למלת "הבכא", מפני שאין שום אחד מכל אלו שרשו 'בך'... אבל הנכון אצלי שהרב ז"ל היה סובר שמלת "נבוכים" ו"נבכי ים" ו"עמק הבכא" ו"מבכי נהרות" כלם מהשניים, כי הוא היה מחכמי צרפת האומרים שעלומי הע"ן ועלומי הלמ"ד כלם בעלי שתי אותיות, וששרש ויפן - פן, וששרש ויקם - קם, וכבר הארכתי בזה בפרשת ואלה שמות (א, כ). - ולהלן יתלבנו בס"ד דברי רש"י שבנויים על דברי רבי מנחם, אלא שביאר שרש 'בך' בשונה מרבי מנחם.

ארבעת ביאורי המכילתא ל'נבוכים'.

במכילתא דרבי ישמעאל: אין נבוכים אלא מטורפים, שנאמר (ויאל א, יח) מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר. דבר אחר, נבוכים, אין נבוכין אלא מעורבין, שנאמר (והמלך והמלך ישובו לשותות וועיר שושן נבוכה. דבר אחר ואמר פרעה, לא ידע מה אמר, אמר משה הטען ולא היה יודע להיכן מוליכן, שנאמר נבוכים, אין נבוכים אלא משה שנאמר (דברים לב, מט) עליה אל הר העברים הזה הר נבו. ד"א ואמר פרעה לא ידע מה אמר עתידין ישראל לבכות במדבר שנאמר (במדבר יד, א) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו. - הנצי"ב ביאר מטורפים בכחם, חלושים ורפי יד [שזה שייך אצל בהמה], ומעורבין בדעתם, לא ידעו איך לעשות (כמו בשושן). ובמדרש אליעזר (למהר"א נחום): פירוש שהולכים מטורפים כי אין להם מרעה. ומטורפים ומעורבין קרובין זה לזה, ומעט

¹⁶ א"ה. יותר נכון גיהנם, נר"ן בקמץ. בחז"ל אין בשום מקום וי"ו אחרי הנו"ן. מקור החולם הוא בגלל 'גיא בן הנם (ירמיהו יט, ב)', המקושר לגיהנם.

חילוק ביניהם יש כמבורא... משה הטען, כי לא היה יודע להיכן מוליכן. שטועה היה משה, שסבור שיוליכם עד ארץ ישראל ויכנס עמהם. ולבסוף אמר לו עלה אל הר העברים הר נבו. ולשון בניה, שעתידין למות במדבר. – המכילתא פירשה נבוכים בד' משמעויות: א, מטורפין. ב, מעורבבין. ג, טועים. ד, בוכים. ושלשה הראשונים לכאורה קרובים זה לזה.

התרגומים ביארו 'נבוכים' מלשון עירבול, ערבוב, בלבול ותעיה

בתרגום אונקלוס: 'מעורבלין אנון בארעא אחד עליהון מדברא'. ופירש ביא"ר: וכן בדברי רז"ל [סנהדרין פט, ב] מאן דאכיל תמרא בארבלא [נפה, כברה]. [בבא מציעא כו, ב] אייתי ארבלא והוה מארבול. וכן פירש רבי שמואל רושינא: כלומר הולכין ובאין, כמו הפרי בארבל, שמתארבל בתוכו ואינו יוצא. ובתרגום יונתן: **מְטַרְפִּין הַיָּנוּן עִמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא**. [וגם טירוף הוא מלשון עירוב ובלבול]. ובתרגום ירושלמי: **טַעֲרִין אִינוֹן בְּמַדְבָּרָא**. ובתרגום כת"י רומי: **טַעֲרִין אִינוֹן באורחא**. והוא תרגום של תועה. – כולם תירגמו בשמות נרדפים לשון עירבול, ערבוב, בלבול ותעיה.

רבי מנחם פירש 'נבוכים' 'נעים' [בערבוביה]

במחברת מנחם כתב בשרש 'בך', 'מתחלק לב' מחלקות, האחד, מבכי נהרות, עד נבכי ים, בעמק הבכא, נבכי עדרי בקר, **עֵתָה תְּחִיָּה מְבוֹכָתָם** [מכיה ז, ד], והעיר שושן נבוכה, **וַיִּתְאַבְּכוּ גֵאוֹת עֵשָׂן** [ישעי' ט, יז]. עניין הנעה המה. השני, **בְּכִי תִמְרוּרִים** [ירמיה לא, טו], ..., כמשמעם. כמו כן כתב גם בריש הספר [עמ' 4]: דע כי רוב האלפין ראשוני המילה ותיכונה ואחרונה, אין להם כח ברוב המילים, כי לעת המקרה יסורו מהמלים ונתורו בלעדיהם ולא הובאו וכל. דע כי **וַיִּתְאַבְּכוּ**, מן נבוכים. [=אלא שבנבוכים הוסרה האל"ף] – דעתו שכל תיבות אלו דומיהן, ששלשה מהם הביא רש"י כאן, שרשם אחד **'בך'**. ורובם מעניין הנעה. ונראה שכוונתו לתנועה בערבוביה, הן במי הנהרות והים ובעשן, והן בבני אדם ובעלי חיים התוהים בדרכם. ומיעוטם מעניין בכי.

לרבי יהודה חיוג' ורבי יונה אבן ג'נאח 'נבוכים' משרש 'בוכ'.

אבל תלמידו רבי יהודה חיוג', שכידוע היה הראשון שקבע את שיטת חכמי ספרד שכל השרשים הם בני שלש אותיות, חילק ביניהם, שכתב בספרו 'אותיות הנח והמשך' [=ספר אותות הרפיון] לתלמיד רבי מנחם, בפרק 'כלל הפעלים שסופם ה' רפה נחה נסתרת' [לונדון תר"ל, עמ' 70. בא"ש עמ' 212], כתב: **בכה**, בכית... **אֵלֶּן בְּכוֹת** [בראשית לז, ח], חסר ל' הפועל שהוא ל' בכי... ויש בעיקר [בשרש] עניין אחר, **מְבִּי נְהָרוֹת חֲבֵשׁ**, **עוֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבְּכָא** [תהלים פד, ז]. ולשון נפעל **הִבְכָּתָה עַד נְבִכֵי יָם**, ל' הפועל חסר מן נבכי ים, כמו שחסרה מן נראים נרפים. אך **נבוכו עדרי בקר**, **נבוכים הם**, **והעיר שושן נבוכה**, **עתה תחיה מְבוֹכָתָם**, עקר [=שרש] אחר ועניין אחר. – דעתו שתיבות אלו דומיהן, נחלקים לשני שרשים אחד 'בכה', שיש לו שתי משמעויות, האחת בכי, והשנית עניין הפסוקים שצירף רש"י לפירושו כאן, 'מבכי' נהרות, 'הבכא', 'נבכי' ים, דומיהן. אלא שאת 'נבוכים' ו'מבוכה' דומיהן הפריד לשרש בפני עצמו, [בך].

וכן חילק גם תלמידו רבי יונה אבן ג'נאח בשרשיו. בשרש **'בוכ'** כתב: **נבוכים הם**, כבר נזכר ממנו בהשגה [הוא ספר השגותיו על ספרי רבי יהודה הנ"ל, ולא הגיע לידי תרגומו] מה שצריך לדעתו, עכ"ל. והוסיף שרש 'בכא': **בְּרָאשֵׁי הִבְכָּאִים** [שמואל ב, ז, ד], יש מי שפירש בו התוהים. ואמר התרגום בראשי אילניא. – [הרד"ק בשרש זה העתיק דבריו וצירף להם גם את הפסוק **עוֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבְּכָא**. אולם בפירושו לתהלים פירש לפי שני הדעות בפירוש הבכא]. ובשרש **'בכה'** כתב: **בְּכוֹ תִבְכֶּה בְּלִילָה** [ואכה א, ב], כבר נזכר בספר אותות הרפיון [הגל], ונזכר בו עוד **מבכי נהרות חבש**, **הבאת עד נבכי ים**, **עברי בעמק הבכא**. – גם הוא כלל שני עניינים בשרש בכה, והפריד את **נבוכים** לשורש בפני עצמו 'בוכ'.

לרבי מנחם בעל שכל טוב 'נבוכים' 'מעורבבים'

רבי מנחם ברבי שלמה (תת"ק) כתב ב'שכל טוב': **נבוכים הם בארץ**. כלומר מעורבבים ומטורפין הן בארץ, ומשה הטעם ואינו יודע להיכן הוא מוליכם, שאין להם דרך ללכת זו לפי דרך ארץ פלשת, ועכשיו הניחו דרך הישר והולכים דרך המדבר ים, אנה יפנו ללכת יודעני: כי **סגר עליהם חמדבר**. מגדול וחירות שהן מקומות שלנו משני צדדיהם, והים מלפניהם, ואנו מאחריהם, ואם יפנו ללכת למדבר כבר יודיעני כי **סגר עליהם חמדבר** מללכת בו מפני חיות רעות שבו, ואין סגירה אלא חיה רעה, וכה"א **אֶלְהֵי שִׁלָּח** [דניאל ו, כג]. [מלאכי] **וְסָגַר פֶּסַע אֶרְיוֹתָא**¹⁷ [דניאל ו, כג], וכתוב **וְסָגַר ה' בְּעֵדֹו** [בראשית ז, טז], ואמרינן אלו חיות רעות שסיבבו את התיבה להציל את נח מפני הרפאים שביקשו להפכה, דומה למלת נבוכים **וַיִּתְאַבְּכוּ גֵאוֹת עֵשָׂן**, **נבוכו עדרי צאן**, מטורפין הם עדרי צאן, כי אין להם מרעה מפני הבצורת, **והעיר שושן נבוכה** מעורבת אין היכר בין קול השמחה ובין קול הצעקה, וכן תרגם אונקלוס מערבלין במערבלא, וכן בדברי רבותינו מירבל הוא דרבל, אלמא נבוכים נבוכו ותתאבכו נבוכה ב' כ' שתיהן יסוד התיבה, וכולן לשון עירבוב וטירוף.

לרבי יוסף קמחי 'נבוכים' 'הולכים ונעים לכאן ולכאן'

לא הגיע לידי ביאורו של רבי יוסף קמחי [אבי הרד"ק] 'לנבוכים', אולם ב'ספר הגלוי' [השגות על מחברת מנחם] חולק תחילה על רבי מנחם שצירף לערך את ויתאבכו, וז"ל [עמ' 65]: יט. ואמר [בעמ' 4 כ"ל] כי **וַיִּתְאַבְּכוּ** מענין נבוכים הם [כאן]. ואני אומר כי הוא היה נבון בזה הפתרון. כי ויתאבכו משקלו ויתפעלו ויתגדלו, האלף שרש, ופרושו ויתנשאו גאות עשן. כמו **וַהֲמַשָּׂאת הַחֲלָה לְעִלּוֹת מִן הָעֵיר** [שופטים כ, ט], עמוד עשן. ונבוכים הם, הנו"ן שרש בשקל פעולים נפוצים. **והעיר שושן נבוכה**, כמו **וְכָל מְרַעֲיָתָם נְפֹעָה** [דברים י, כא]. ופירוש נבוכים, תרגום מארבלין. הולכין לכאן ולכאן, כמו התבואה בארבלא, לשון תלמוד, והוא הכברה, כמו **כֹּאֲשֶׁר יִנָּע בְּכִבְרָה** [עמוס ט, ט].¹⁸ ויתכן שיהיה מן חטופי ע"ן, מן **עֵתָה תְּחִיָּה מְבוֹכָתָם** [ישעי' ז, ד], והנוני"ן מהנפעלים. – גם בהמשך ספרו [עמ' 74] השיג על רבי מנחם: 'בך', חילק **מבכי נהרות חבש**, **נבכי ים**, מן **בכה תבכה**. וענינם ושרשם אחד, לשון בכי. כי המקור והמבוע שהמים נובעים ממנו, דומה לבכי, בעבור המים הנובעים ממנו. וחזיר עמהם **נבוכו עדרי בקר**, **ועתה תחיה מְבוֹכָתָם**. ואינם מזה השרש ולא מזה הענין. וכבר פרשנים למעלה [כנ"ל]. והביא בזה השרש **וַיִּתְאַבְּכוּ גֵאוֹת עֵשָׂן**. ועקר האל"ף ממקומה, ולא ידע על מה.

לרבי דוד קמחי 'נבוכים' 'מבולבלים'

אבל בנו הרד"ק בשרש 'בוכ' הביא: **'נבוכים הם בארץ'...** **והעיר שושן נבוכה**. והשם, כי היא יוס מהזומה ומבושה ומבוכה [ישעי' כב, ה], **עתה תחיה מְבוֹכָתָם** [מכיה ז, ד]. עניין בלבול, עכ"ל. – ובשרש 'בכא': **עוֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבְּכָא**, **בראשי הבכאים**. פירושו בו עץ התות. ויונתן תרגם בראשי אילניא. – ובשרש 'בכה': **בְּכָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ** [הושעי' ה, ה]... עניינם ידוע. ומענין זה **מבכי נהרות חבש**, ופירוש הפסוק כי ברצון הבורא חבש הנהרות אפילו **מבכי**, כלומר שלא יוצאו מים אפילו טפה, כבכי היוצא טיפה טיפה... **הבאת עד נבכי ים**... ועניינו עמקי ים, כלומר מקום שיש בו מים הרבה. או יהיה פירושו מרוצת הים, מקום ששוטף בכה, והוא מעניין בכי, כי הדמע יוצא במרצה. ורבי יהודה [חיוג' המובא לעיל] כתב **עוֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבְּכָא** בשרש הזה עם **מבכי נהרות חבש**, **הבאת עד נבכי ים**, עניין בפני עצמו וכן דעת רבי יונה [כמובא לעיל].

¹⁷ א"ה. שימו לב ניקוד אֶרְיוֹתָא היו"ד בקמץ! רבים משתבשים (ושרים) יו"ד בשווא, וזו טעות.

¹⁸ אבל רבי בנימין המשיג עליו בתוך הספר, כתב: ואני בנימין אומר, כי פתרונו בנבוכים, הבל וריק. ועיקר כפתרון רבנו שמואל [רשב"ם, יובא לקמן] המאור הגדול, נבוכים הם, לפניהם נבכי ים, לפיכך שבו אחור שלא ידעו היכן יברחו, כי סגר עליהם המדבר, את דרכם, שהוא מקום נחש וחיות רעות.

לאבן עזרא 'נבוכים' ללא עצה וידיעה מה לעשות

כתב האבן עזרא (כאן): והנה נבוכי, גם והעיר שושן נבוכה, כמו וְהַמְלִיכָה נְבוּכָה¹⁹ [מלכים א, ב, טו]. והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה. ונו"ן נבכי ים שרש, ופירושו מעמקי ים, אבל במקומו פירש: 'כמו גלי הים שירצו, וכמוהו מבכי נהרות חבש'. - שפירשו במקומו: 'מרוץ נהרות יעצור'. ואין לו טעם במקום הזה. סגר עליהם המדבר שנסגרו עליהם דרכי המדבר, ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים. ובפירוש הקצר כתב: ואמר בודאי לא הלכו לזבוח, רק נבוכים הם, לא ידעו איזה דרך יברחו, כי הנה המדבר סגר עליהם. ואלו הלכו לזבוח למה היו שבים ועדיין לא זבחו. וכן פירש גם את והעיר שושן נבוכה, נבוכה, מגזרת נבוכים הם בארץ, כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה.

השגת הרא"ם על האבן עזרא

ובמזרחי השיג עלי: והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב, שמלת נבוכים בשורק תחת חולם והוא מבניין נפעל, כמו נְכִיָּם (שמות יט, יא ועוד), ונו"ן נבכי ים שורש, ונראה שדבריו הם כנגד הרב. ואני תמה למה לא יהיה שורש נבכי 'בכה', כדעת רבי יהודה הלוי (כוונתו לרבי יהודה חיול המובא בספר השורשים לד"ק שורש בכה, והבאתי לעיל. ואינו ריה"ל. ולפי שלא ידע הרא"ם את ר"י חיוג, שלא נדפסו ספריו ולא נודעו בקרב בני דורו, סבר שהוא ריה"ל), ויהיה שורש נבוכים ונבכי, 'בך', לדעת חכמי צרפת. והלא הוא עצמו כתב בספר הדקדוק שלו המחלקות שבין חכמי צרפת לחכמי ספרד, שתחמי ספרד אומרים שאין שרש פחות משלש אותיות, וחכמי צרפת אומרים שעלומי העל"ן ונחי הלמ"ד כלם הם מהשניים ואם כן איך טען על דברי הרב, שהוא מחכמי צרפת האומרים שבין נבוכה ושרשם 'בך' ואין הפרש בין נבוכים לנבכי ים. גם מה שטען עוד, שפירוש נבכי ים במעמקי ים 'ואין לו טעם במקום הזה', הנה הרב ז"ל כבר תקן זה באמרו כלואים ומשוקעים, שפירושו שמפני שלא ידעו באי זה מקום ילכו, והיו כמו הכלואים בתוך הכלא, שאין להם מקום לצאת משם, וכמו המשוקעים בתוך עמקי ים שאינם יודעים היכן הוא השטח העליון מהים עד שיתנועעו באותו הצד לצאת מעומק המים, אבל פעמים מתנועעים לצד שפל הים ועומקו, לחשבם שהוא הצד העליון מהמים, לפיכך כנה אותם נבוכים בשם נבכי ים.

הרי שכל המדקדקים שאחר רבי מנחם חלקו עליו ולדעתם אין 'נבכי ים' עמק הבכא ו'מבכי נהרות' מעניין נבוכים.

לרש"י 'נבוכים' 'סגורים' כלומר כלואים ומשוקעים

ואכן צדק הרב המזרחי, ורש"י סובר כרבי מנחם ש'נבוכים' שרשה שני אותיות. ולא שלשה כמדקדקי ספרד המאוחרים, כמו שביאר בפירושו ל'ויתאבכו' (ישעי' ט, יז): ויתאבכו גאות עשן, יהיו נבוכים ומסוגרים בחזק עשן התבערה²⁰. ויתאבכו, כל לשון נבך אין יסוד חיבה אלל 'בך', כמו מבכי נהרות [איוב כח, יא], עמק הבכא [תהלים פד, ז], והגן צלה לו לפקדים. וכאן צא בו אלף במקום נו"ן, כמו אלף של אבחת חרב [יחזקאל כה, ט] ואלף של וְאֶחָדָתִי בְּאַזְנוֹתָם [איוב יג, ז], עכ"ל. אולם רבי מנחם וחביריו נאלצו לחלק שרש זה לכמה ביאורים, כמו בא לעיל. - לכן חידש רש"י את הסברו ששורש 'בך' אינו מעניין הנעה כמו שפירש רבי מנחם, אלא מעניין סגירה, ולפי זה פירש את נבוכים הם, שהם סגורים בתוך עצמם, דהיינו כלואים ומשוקעים, וכלעז שיר"ז [=לחוצים, דחוסים-ר"מ קטן], כמו נבכי ים, שפירושו מסגרי ים [כמו שפירש שם], עמק הבכא, שפירושו עמק סגור, וכמו שפירש רש"י שם שהוא הגיהנום הסגור: אותם העוברים על דתך, והנם בעומקה של גיהנם בבכי ויללה. [וצירף לפירוש סגירה גם את המשמעות הנוספת של בך לדעת רבי מנחם]. מבכי נהרות. שפירושו מסגרי נהרות, וכך גם כאן: נבוכים הם, כלואים הם במדבר, שאינם יודעים ללכת ממנו, והיכן ילכו. וביאר רש"י כל הפסוקים שהביא מעניין מסגר. ולא הוצרך לפרשם ששרשם שונה זה מזה, כדרך שפירשו כל המובאים לעיל.

ומעניין שבפירוש המדרש רבה המיוחס לרש"י (בראשית ה, ג, ד"ה ורבי אלעזר) פירש: נבוכים הם בארץ, נקלטין הם בארץ ונשברים [אולי צ"ל ונשארים] במדבר. וענין תוספת רש"י שבהושלם רש"י השלם כאן. ואולי נקלטין משמעותו כמו 'משוקעים', ו'נשארים' כמו 'כלואים', שברש"י כאן.

המקומות שגם לדעת רש"י פירוש 'בך' הוא מעניין 'בכי' ו'ערבול'

אבל את 'עוברי בעמק הבכא' פירש במקומו (תהלים פד, ז): אותם העוברים על דתך והנם בעומקה של גיהנם, בבכי ויללה. והוא על פי התרגום: רשיעאי דעברין על עוסקי גהנם, בכין בכייתא אחיך מעינא. וכן פירש רש"י בקהלת: דַּמְעַת חֶשְׁשִׁים [קהלת ד, א], בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים, וכן הוא אומר עֲבְרֵי בְּעֵמֶק הַבְּכָא מִעֵין יְשִׁיתוּהָ, אלו יורדי גיהנם. ואף מקרא זה כך נדרש בספרי. וכן את מבכי נהרות חבש פירש במקומו במשמעות בכי של המים התחתונים או ישראל במדבר בבקשם מים. - ושם פירש מלשון בכי גם את נבכי ים. אבל במקומו פירשו 'מסגרי ים', כדרך שפירש כאן את נבוכים. ואת נבוכי עדרי בקר פירש 'נתערבלו [כן הוא בתרגום שם], ונסגרו [כפירושו כאן] ותעו ביערים'. צירף את שתי המשמעויות יחד. - ואת עתה תהיה מבוכת פירש כתרגום: מבוכתם, עירבוליהון, כמו נבוכים הם, מהומתם. - כאן פירש רש"י את 'נבוכים' כתרגומים מלשון ערבול. וכעין פירוש רבי מנחם.

לרשב"ם 'נבוכים' 'סגורים' על ידי הים.

הרשב"ם הלך בדרכו של רש"י, שהוא עניין סגירה, אבל שינה מעט, שהיא סגירה על ידי הים, וזה לשונו: נבוכים הם, לפנייהם נבכי ים. לפיכך שבו אחרו שלא ידעו היכן ילכו, כי סגר עליהם המדבר את דרכם, שהוא מקום נחש שרף ועקרב וחיות רעות ודואגים שם מאחריהם, ולפיכך שבו ממקום שהיו חונים באיתם בקצה המדבר ועתה באו בין מגדול ובין הים לחנות על הים והרי נבוכים, נבכי ים, לפנייהם. הרי אין להם מקום לנוס לא לפנים ולא לאחור. נבוכים, סגורים נבוכי ים שלפניהם. כדכתיב הבאת עד נבכי ים, מבכי נהרות. - אולי היה קשה לו לומר שהכתוב חוזר על אותו מובן בשתי מילות שונות, נבוכים [=סגורים] הם בארץ, סגר עליהם המדבר. לכן ביאר שנבוכים הוא סגירה על ידי נבכי ים דווקא. ואם כן אמר פרעה שמצד אחד הם נבוכים, סגורים על ידי נבכי הים, ומצד השני סגר עליהם המדבר. ע"כ טיפת דיו של רש"י.

טו ח טיפת דיו של רש"י - מהרב יצחק ישעי' וייס נר"י גאב"ד נוה אחיעזר

נד נוזלים

¹⁹ א"ה. ראב"ע מתכוון ששניהם מע"ו, שורש ב.ו.ן כמו שורש כ.ו.ן, צורת נפעל עבר נסתרת.

²⁰ אבל מהר"י קרא פירש שם: [ויתאבכו גאות עשן]. נתאבך, לשון ערבוב. ודומה לו נבוכי עדרי [צאן] [בקר], ואלף יתירה. [וכעין זה במלבי"ם: ויתאבכו, ענין בלבלול סדר העשן בעלייתו בגובה, ומשם למטה ע"י הרוח, ומתאחד עם נבוכים הם בארץ]. גם האבן עזרא (ישעי' שם) אינו מקבל פירושו של ר' מנחם, ומפרש: ויתאבכו, מלה זרה כמו התרוממו. ובעקבותיו פירש שם הרד"ק: ויתאבכו, לפי מקומו ויתגאו.

וּבְרִיחַ אֶפֶיךָ נַעֲרָמוּ מִיָּם נִצְבּוּ כָמוֹ יָד נִזְלִים קָפְאוּ תַחֲמַת בִּלְבָב יָם: בְּרֵשׁ"י: נַעֲרָמוּ מִיָּם, אֲוִנְקִלוֹס תְּרַגְּם [בַּכְּתִי נֹסֶף: חֲכִימוֹ], לָשׁוֹן עֲרִמִימוֹת. וְלָשׁוֹן לַחֹת הַמַּקְרָא, כְּמוֹ עֲרִמַת חֲטִים (שִׁיר הַשִּׁירִים ג', ג), וְנִצְבּוּ כָמוֹ נֹד יוֹכִית. נַעֲרָמוּ מִיָּם, מִמּוֹקֵד רוּחַ שִׁילָא מֵאִפִּיךָ יִבְשׁוּ הַמַּיִם, וְהֵם נִעְשׂוּ כְּמִין גָּלִים וְכִרְיֹת שֶׁל עֲרִימָה שֶׁהֵם גְּבוּהִים. כְּמוֹ נֹד, כְּתִרְגוֹמוֹ כְּשׁוֹר, כְּחֻמָּה, נֹד, לָשׁוֹן [בַּדְפּוֹ"ר גּוֹרֵם: כּוֹנֵם אִישׁאֵר וְכַתִּי נֹסֶף: גּוֹבָה וְכִינּוֹס, כְּמוֹ יָד קָצִיר בְּיוֹם נִחְלָה (יִשְׁעִיָּהוּ ח', יא), כֶּנֶס בְּנֹד (תְּהִלִּים ל"ג, ז), לֹא כְתֹב (כְּנַלָּד) [בַּדְפּוֹ"ר גּוֹרֵם: כּוֹנֵם בְּנֹד, יוֹסֵף הֶלֶל] אֲלֵלָא כְנֹד, וְאֵלּוּ הֵי כְנֹד כְּמוֹ כְּנַלָּד. וְכֹנֵם לָשׁוֹן הַכְּנֵסָה, הֵי לֹא לְכַתּוֹב מַכְנִים כְּנֹד [בַּכְּתִי בְּנַלָּד] מִי הֵי, אֲלֵלָא כּוֹנֵם לָשׁוֹן לְאֹסֵף וְלֹדֵב הוּא, וְכֵן קָמוּ יָד אֶחָד (יִשְׁעִיָּהוּ ג', טז), וְיַעֲמָדוּ יָד אֶחָד (יִשְׁעִיָּהוּ ג', יג), וְאִין לָשׁוֹן קִימָה וְעִמִּידָה בְּנֵלּוֹת אֲלֵלָא בְּחֻמוֹת וְלִיבּוֹרִים, וְלֹא מֵאִינוּ נֹלֵד נִקּוֹד אֲלֵלָא בְּמֵלֶאכֶפֶ"ס [א"ה. בְּלִשׁוֹנוֹ – חוֹלָם], כְּמוֹ שִׁימָה דְּמַעֲתִי בְּנֵאדָּךְ (תְּהִלִּים נ"ו, ט), אֶת נֹאדָּךְ הֶחָלָב (שׁוֹפְטִים ד', יט).

המפרשים 'נד' – 'נאד'

מִצָּאנוּ לַחֲז"ל שֶׁפִּירְשׁוּ שֶׁ'נֹּד' הוּא 'נֹאד', כְּלִי קִיבּוֹל לְנוֹזְלִים עֲשׂוּי מַעוֹר, כְּמוֹ שֶׁתִּירְגַּם יוֹנָתָן 'קָמוּ לְהִין צִרְיִין הֵי כְּזִיקִין מִיָּא נִזְלִיָּא', שֶׁתִּרְגוֹמוֹ 'עָמְדוּ לָהֶם צִרּוּרִים כְּמוֹ נֹאדוֹת הַמַּיִם הַנוֹזְלִים'. [וְלֹא יִדְעֵתִי מִדּוּעַ תִּירְגַּם בְּכַתֵּר יוֹנָתָן 'נִצְבּוּ לָהֶם צִרּוּרִים כְּמוֹ שֶׁרִשְׁרֵת מִיָּם נֹזְלִים', הֵרִי זִיקִין תִּרְגוֹמוֹ נֹאדוֹת]. וְכֵן תִּרְגַּם²¹ בִּיהוֹשֻׁעַ 'נֹד אֶחָד' 'רוֹקְבָא חֹד', שֶׁהוּא תִּרְגוֹם שֶׁל חֲמַת מִיָּם. וּבִתְהִלִּים²² 'כּוֹנֵם כְּנֹד מִי הֵי' 'דְּמַכְנִים הִין זִיקָא מוּי דִּימָא' שֶׁתִּרְגוֹמוֹ 'הַמַּכְנִים כְּמוֹ בְּנֹאד מִי הֵי', וְשֵׁם (עַה, יג) וְיַעֲבֹב מִיָּם 'כְּמוֹ נֹד' (תְּהִלִּים ע"ה, יט), 'וְאֹקִים מִיָּא צִרְיִין הִין זִיקָא'²³ 'הַעֲמִיד מִיָּם צִרּוּרִים כְּמוֹ בְּנֹאד'. וְכֵן תִּירְגַּמוּ כֹּאֵן בְּפִשְׁטָא [תִּרְגוֹם סוּרִי קְדוּם]. וְכֵן בְּפִסְקִיתָא דְּרַב כְּהֵנָּה (א, ד) [וּמִמֶּנּוּ בְּבִמְדַּבֵּר רַבָּה (בְּשָׂא יב, יא) וּמִדְרַשׁ מִשְׁלֵי] פִּירַשׁ מָה שֶׁאִמַּר שְׁלֹמֹה מִי צִרְרִי מִיָּם בְּשִׁמְלָה (מִשְׁלֵי ל"ד, כ"ו) שֶׁנִּצְבּוּ כְּמוֹ נֹד נֹזְלִים. [וְהָיָה לְהֵלֶן שֶׁאֵף רִשִׁי בְּמִשְׁלֵי פִירַשׁ כֵּן]. גַּם בְּמִכְלִילָא כֹּאֵן דְּרִשׁוּ 'נֹד' 'נֹאד': מָה נֹד צִרּוֹר אִינוּ לֹא מוֹצִיא וְלֹא מַכְנִים, כִּי הֵיטָה נִפְשָׁם שֶׁל מַצְרִים צִרּוּרָה בָּהֶם וְלֹא מוֹצִיאִין וְלֹא מַכְנִסִּין. וְכֵן בְּאֲבוֹת דְּרַבִּי נִתָּן (נוס"א ל"ג ד"ה בִּשְׁעָה שֶׁעָמְדוּ) דְּרִשׁוּ: אִמְרוּ לוֹ, לֹא נִעְבּוֹר עַד שֶׁנַּעֲשֶׂה לְפָנֵינוּ נֹאדוֹת [כְּנֵרָא לְשִׁמּוֹשׁ כַּגְלִילִי הַצֵּלָה], נִטֵּל מִשָּׁה אֶת הַמִּטָּה וְהִכָּה עַל הַיָּם וְנַעֲשֶׂה נֹאדוֹת, שֶׁנִּאֵמַר נִצְבּוּ כְּמוֹ נֹד נֹזְלִים.

המפרשים 'נד' – 'חומה, ערימה, גובה'

לְעוֹמֶת זֹאת בְּתִרְגוֹם אֲוִנְקִלוֹס תִּרְגַּם 'כְּמוֹ נֹד' 'כְּשׁוֹר' שֶׁתִּרְגוֹמוֹ 'כְּמוֹ חוֹמָה'. וְכֵן בְּתִרְגוֹם הַשְּׁבַעִים [תִּרְגוֹם יוֹנִי קְדוּם]. וְכֵן הוּא בְּמִדְרַשׁ תְּהִלִּים (קִיד, ז): עֲשֹׂאוּ כְּמַתְבֵּן, שֶׁנִּאֵמַר נִצְבּוּ כְּמוֹ נֹד נֹזְלִים, כְּמוֹ נֹד שֶׁל תֵּבֶן שְׁבִין שְׁתֵּי עֲרִימוֹת. וְכִ"ה בְּאֲבוֹת דְּרַבִּי נִתָּן (נוס"א ל"ג ד"ה וְכִנְגֵד עֲשֶׂה) [אֵלָּא שֶׁשֶׁם הַגִּירָסָא מְשׁוּבָשֶׁת מֵעֵט 'וְלֵהֶלֶן הוּא אֹמֵר וַיִּצֵּב מִיָּם כְּמוֹ נֹד, כְּנֹד שֶׁתִּנְתְּבֵם? בֵּין שְׁתֵּי חֲצִירוֹת. – הַמַּהֲדִיר מְצִיעַ בְּפָנִים לְתַקֵּן 'שִׁנְתוֹן', וּבִהְעֲרֹת מְצִיעַ לְתַקֵּן כְּבִמְדוּרֵשׁ 'שֶׁל תֵּבֶן, שֶׁהוּא עֲרִימָה גְבוּהָה שֶׁל תֵּבֶן הַחוּצָצֶת בֵּין שְׁתֵּי עֲרִימוֹת תְּבוּאָה אוֹ שְׁתֵּי חֲצִירוֹת, וְקִרְיָה 'מַתְבֵּן']. וְהַכּוּוֹנָה כְּמוֹ שֶׁפִּירַשׁ רַד"ק בְּתִהִלִּים (ל"ג, ז) בִּיאֵר: 'וּבִאֲמָרוֹ 'כְּנֹד' שֶׁהוּא הַתֵּל וְהַעֲרִימָה, כְּמוֹ נִצְבּוּ כְּמוֹ נֹד נֹזְלִים, וְיַעֲמָדוּ נֹד, לְהוֹרֹת כִּי הַמַּיִם גְּבוּהִים עַל הָאָרֶץ. וְכֵן נִרְאֶה כִּי הַמַּיִם שֶׁהֵיוּ שְׁטוּחִים עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ כִּשְׁנֹקוֹ בְּמִקּוֹם אֶחָד בְּאֲמַת גְּבוּהָ עַל הָאָרֶץ לְרֹב. כִּי אֵין בְּמִקּוֹם שְׁנֹקוֹ הַמַּיִם עוֹמֵק'. [אֵלּוֹם בְּשֵׁרֶשׁ 'נֹד' כְּמִדּוּמָה שֶׁצִּידֵד הַרְד"ק כְּשֵׁנִי הִשְׁיִטוֹת וְכַתֵּב 'עֲנִיִּם קְבוּץ בִּיחָד כְּעִנֵּין גָּדִישׁ [כְּתֹב כֵּן ע"פ מ"ש 'נֹד קָצִיר']. וְאִפְשָׁר שֶׁהִמְלָה מִנְחֵי הַעִיָּין [כְּלֹמֶר מְשׁוֹרֵשׁ נֹד, וְהֵיטָה הַשְּׁעֵרֶת רַבִּי יוֹנָה אֲבָן גִּ'נָּאחַ בְּשֵׁרִישׁוֹ]. א"ה. צוֹרֵת הַצִּירִי מִרְאֶה לְרֹב עַל הַכְּפּוֹלִים, כְּלֹמֶר נִגְדָּד.

שיטת רבי מנחם 'נד' – 'כינוס וציבור'

בְּמַחְבֶּרֶת מִנְחֵם לְרַבִּי מִנְחֵם בֵּן סֵרוּק, רִאשׁוֹן הַמַּדְקָדְקִים הָעֵבְרִיִּים, בְּשׁוּלֵי עֶרֶךְ 'נֹד', הֶעֱתִיק הַמַּהֲדִיר דְּבָרֵי רִשִׁי בְּתִהִלִּים (ל"ג, ז): 'כְּנֹד לְשׁוֹן גּוֹבָה, וְכֵן פִּירַשׁ מִנְחֵם'. [וְכֵן בְּרֵשׁ"י יִהוֹשֻׁעַ הַנ"ל: נֹד, כְּמוֹ כּוֹנֵם כְּנֹד, נֹד קָצִיר, לְשׁוֹן גּוֹבָה, וְכֵן חֲבֵרֶם מִנְחֵם]. וְכִיּוֹן שֶׁלֹּא מִצָּא כֵּן בְּעֶרֶךְ 'נֹד' שֶׁלְפָנָיו, הִסִּיק 'וְלִפִּי זֶה נִחְסַר כֹּאֵן מִחֻלְקָה שְׁנִיָּה'. וְלֹא הִרְגִּישׁ שְׁכוּוֹנַת רִשִׁי לְדְבָרֵי רַבִּי מִנְחֵם בְּמַחְבֶּרֶת הַד', לְאַחֵר עֶרֶךְ 'דָּד', בְּעֶרֶךְ הַשִּׁשִּׁי שֶׁל 'ד' [כְּשִׁיטָתוֹ שִׁישׁ מְלִים שֶׁשׁוֹרֵשׁן אוֹת אַחַת בְּלִבָּד, וּמִנֵּה מִקְצֵת מֵהֶם בְּתַחֲלִיל מַחְבֶּרֶת ב' [עמ' 40], וְכֵן גַּם אֶת 'נֹד']: 'וְאַעֲמִידָה שְׁתֵּי תוֹדֹת גְּדוֹלָת (נִחְמִיָּה יב, יא), וְתַתּוֹדָה הַשְּׁנִית תַּחֲלִילָת לְמוֹאֵל' [עוֹדָא (נִחְמִיָּה יב, יא)], עֲנִיִּין כְּנִיסוֹת וְצִיבּוּרִים הֵמָּה. וְיִתְכֵּן לְהִיט מַגְזֵרְתָם נִצְבּוּ כְּמוֹ נֹד נֹזְלִים, קָמוּ נֹד אֶחָד, וְיִסּוֹדֵת הַמֶּלֶךְ אוֹת אַחַת, אֲבָל אֵלּוּ הַתּוֹיָן וְהַנּוֹנִיָן וְהַמִּמִּיָן וְהַיּוֹדִיָן הַבָּאִים בְּתַחֲלִיל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר אֵינֶם יִסּוֹד, כּוֹלֵם מִתְחַלְפִּים אֵלָּה תְּמוּרַת אֵלָּה, כֹּאֵלָה, תּוֹדָה נֹד, יְשׁוּעָה תְּשׁוּעָה, מִשׁוּאוֹת תְּשׁוּאוֹת, מִרְבִּית תְּרִבִּית, יָקוֹם תְּקוּמָה, יִצְאוֹת תּוֹצְאוֹת. – פִּירַשׁ רַבִּי מִנְחֵם אֶת עֲנִיִּין שְׁתֵּי הַתּוֹדוֹת שֶׁבְּנִחְמִיָּה, שֶׁגַּם הֵן 'כִּינּוֹס וְצִיבּוּר' [אֲנִשִּׁים?] [וְרִשִׁי שֵׁם מִפְרֵשׁ ע"פ חז"ל (שְׁבוּעוֹת ט"א, ט) שֶׁהֵם לַחֲמֵי תּוֹדָה. וְכֵן פִּירַשׁ הַרְד"ק בְּשֵׁרֶשׁ 'דָּד', אֵלָּא שֶׁהִבִּיא שְׂרָבִי יוֹנָה [אֲבָן גִּנָּאחַ] פִּירְשׁוֹ מִלְשׁוֹן קְהֵלָה וְקִהִילוֹת], וּמִצָּדֵד שֶׁ'תּוֹדָה' זֹה הוּא כְּמוֹ 'נֹד', שֶׁשְׁנֵיהֶם נִגְזְרִים מְשׁוֹרֵשׁ 'ד'. וְבְעֶרֶךְ 'נֹאד' לֹא כָּלֵל אֶת 'נֹד' שֶׁכִּאֲמֹר אִינוּ קָשׁוֹר לוֹ.

גם לרבי דונש ורבינו תם ור"י קמחי 'נד' – 'גובה'

וּבִתְשׁוּבוֹת רַבִּי דּוֹנֶשׁ [עמ' 77] הִשִּׁיג עַל דְּבָרֵי רַבִּי מִנְחֵם אֵלּוּ, בַּחֲרוּז: 'וְהַבָּאֵת נִצְבּוּ כְּמוֹ נֹד נֹזְלִים, בְּאַחֲרִים מִן הַפְּעִלִים, וְהוּא שֵׁם שְׁנִיִּים, לֹא נִמְצָא בְּשִׁמּוֹת הַנִּפְעִלִים, וְהוּא הָהָר הַגְּבוּהָה, וְהַנּוֹן בּוֹ כְּדִלִיָּת מִן הָעִיקָר, לְעַד מִמֶּנּוּ לֹא יַעֲוֹקֵר, וְהוֹדָה עַל הָאֲמַת יְהִי לָךְ כְּבוֹד וִיקָר'. וְרַבֵּנוּ תָם בְּהַכְרַעוֹתָיו הַצָּדִיק אֶת רַבִּי דּוֹנֶשׁ, וְחָרַז: 'וְנֹד נֹנוּ נִשְׁרֵשׁ, וּמִדּוּעַ גִּרְשׁ, מִנְחֵם הַחֲרֹשׁ, וְרֹאשׁ הַמַּסְגְּרִים. דּוּמָה נֹן וְדִלִּית יִסּוֹד, כֹּאֲשֶׁר דּוֹנֶשׁ גִּילָה הַסּוּד'. – נִרְאֶה שֶׁהַסְכִּימוּ עִם רַבִּי מִנְחֵם עֲמוּ בְּפִירוֹשׁ הַמֶּלֶךְ שֶׁהוּא הָר גְּבוּהָ, וְהִשִּׁיגוּ רַק עַל קְבִיעֶתוֹ שֶׁשׁוֹרֵשׁ 'נֹד' הָאוֹת 'ד' לְבִדָּה, וְלִדְעָתָם שֶׁשׁוֹרֵשׁ 'נֹד'. גַּם רַבִּי יוֹסֵף קִמְחִי [אֲבִי הַרְד"ק] הִמְשִׁיג עַל רַבִּי מִנְחֵם בְּסִפְרֵי הַגְּלוּיָהּ שֶׁלּוֹ [עמ' 73]: 'וּבַחֲבוּר דְּחֵבֵר נֹד, וְעַקֵּר הַנּוֹיָן מִהַשְּׁרֵשׁ, וְחֵבֵר בְּעִנְיָנִים וּבְשֵׁרֶשׁ שְׁתֵּי תּוֹדוֹת וְהַתּוֹדָה הַהוּלָכֶת לְמוֹאֵל, וְלֹא יָדַע בְּכָל אֵלָּה כִּי אֵלָּה הַתּוֹדוֹת כְּמוֹ מַעֲרֻכּוֹת'. וְכֵן רִמַּז

²¹ א"ה. מוֹדַעַת זֹאת, וְאִין צִרְיִין לְפָנִים שִׁינְתָן בֵּן עוֹזִיָּאל מַחְבֵּר תִּרְגוֹם הַנְּבִיאִים אִינוּ מַחְבֵּר תִּרְגוֹם הַתּוֹרָה הַנִּקְרָא בְּטַעוֹת עַל שֵׁם יוֹנָתָן. הַלְשׁוֹן 'יִכֵּן תִּרְגַּם' מִשְׁמַעַה שְׁזָה אוֹתוֹ מִתִּרְגָּם – וְלִיתָא!

²² א"ה. גַּם כֹּאֵן אִינוּ יוֹנָתָן. לְשׁוֹן תִּרְגוֹם יוֹנָתָן לְנִבְיָאִים דּוּמָה לְלִשׁוֹן אֲוִנְקִלוֹס לְתוֹרָה; לְשׁוֹן תִּרְגוֹם תְּהִלִּים דּוּמָה לְלִשׁוֹן 'יוֹנָתָן' לְתוֹרָה. לְפִי תַלְמוּד בְּבִלִי בְּתַחֲלִיל מַגְלָה יוֹנָתָן לֹא תִרְגַּם כְּתוּבִים.

²³ א"ה. בְּתִרְגוֹם אֲוִנְקִלוֹס לְתוֹרָה וְיוֹנָתָן לְנִבְיָאִים נֹאד הוּא רוֹקְבָא; בְּמַכְנֵה יוֹנָתָן לְתוֹרָה וְתִרְגוֹם כְּתוּבִים נֹאד הֵי זִיקָא. מֵאֲשֶׁר אֶת הַהֲעֵרָה הַקּוֹדֶמֶת.

גם בהשגותיו למחברת ד' [עמ' 82]: **ובזה השרש השוה בשורש 'נד' ו'תודה'**. – השיגו בשתיים, ששורש נד הוא בן שתי אותיות, כמ"ש רבי דונש ור"ת, וכן שתודה אינה לשון כינוס וציבור, כנד, אלא מערכות, וצ"ב אם כוונתו על דרך מה שפירש רבינו יונה כנ"ל.

ביאור דברי רש"י

ולאחר שהראנו שכל המדקדקים הסכימו לדעת חז"ל המפרשים 'נד' שהוא 'ציבור וגובה' וכדומה, ולא כדעות בחז"ל שפירשו 'נאד', יתבאר בס"ד דברי רש"י על בוריי. רש"י מבאר אף הוא כמדקדקים, כדרכו לבאר בכל מקום כפי הפשט, לכן לאחר שפירש את 'נערמו מים' שלפי צחות הלשון הוא כמו 'ערמת חטים', ונעבו כמו נד יוכית. ביאר כוונת השירה: **נערמו מים, ממוקד רוח שילא מאפיק יבשו המים, והם נעשו כמין גלים וכריות של ערימה שהם גבוהים, וכמבואר בהמשך [וההוכחה]: כמו נד, כתרגומו כשור. שתרגומו כחומה. כי נד, לשון [גובה ו]צבור וכנוס, כמו נד קציר ביום נחלה, שפירשו גדיש של קציר, וכן פירש רש"י שם, ויבא להלן. כונס כנד [מי חיים], שפירשו אוסף וצובר כמו גדיש, ולא כמו שמתורגם בישעיה שם 'דמכנים היך זיקא מוי דימא', שתרגומו 'המכנים כמו בנאד מי חיים', וסותר רש"י את התרגום הזה [וכדומה שלא הרגישו בזה המבארים], שהרי לא כתיב כנד [כצ"ל, ע"פ דפ"ר] אלא כנד. ואילו היה כנד כמו כנאל, וכונס לשון הכנסה כדעת המתרגם בישעיה, היה לו לכתוב 'מכנים כנאל מי חיים'. אלא על כרחך ביאורו כדעת האונקלוס שכונס לשון אוסף וצובר הוא. וכן מוכח גם מהפסוקים [יהושע ג, טז] קמו נד אחד, [שם, יג] ויעמדו נד אחד, היות ואין לשון קימה ועמידה כנאלות אלא כחומות וצבירים. ועוד הוכחה כי לא מצינו נאל נקוד אלא במלכאפ"ס [הנקרא כיום חולם], כמו שימה דמעתי בנאלד, [שופטים ד, יט] את נאל החלב.**

[כאמור, רש"י כאן שולל בהחלט את האפשרות לפרש 'כונס כנד' 'מכנים כמו בנאל'. אך במקורות לחומש רש"י השלם הביאו שברש"י תענית (ט, ב) מפרש 'כונס כנד': שהיה כל העולם שטוף במים, והקב"ה כינסו במקום אחד, כמכנים מים בנאל. – ולא העירו שמכאן ראיה נוספת לסוברים שפירוש תענית אינו מרש"י. – מאידך אף שרש"י במשלי פירש בעקבות המדרש: מי צרר מים, קפאו תהומות, נצבו כמו נד, בתפלתו של משה, (=בשירת חיים), והוא שלא כפירשו כאן. ידוע שרש"י בביאוריו לנ"ך מפרש כחז"ל אף נגד הפשט].

וכן פירש רש"י גם בפירושו לפסוקים שהביא כאן להשוואה. בישעיה (יז, יא): **נד קציר ביום נחלה, גדיש של קציר רע אשר הונח ביום ובלילה. נחלה, אותו קציר הגיע ליום כרה, נד הוא לשון גובה, וכן נעבו כמו נד נוזלים, וכן כונס כנד, ואין נד ונול שוים. וכן בתהלים (לג, ז): כנד, לשון גובה, וכן תרגום אונקלוס נצבו כמו נד, קמו כשור, וכן פירש מנחם, ואין נד ונאל שוין. וכן בתהלים (עח, יג): כמו נד, תל גבוה, כדמתרגמין נעבו כמו נד, קמו כשור.**

שיטת הר"י בכור שור – 'נאל' על שם שמאסף כ'נד'

ומצאתי בס"ד שרבינו יוסף בכור שור (לעיל יד, כא) איחד את שני הפירושים: וכשהיו המים מגיעין למקום ההבקעה עולין זה על זה, כדכתיב נעבו כמו נד נוזלים. ובידן נמי כתיב המים חורדים מלמעלה קמו נד אחד, מתאספין זה על זה, וכן אותם שלמטה. והיה להם חומה לכאן ולכאן. ועל כן נקרא הנוד נוד, שבו אסיפת המים. וכן כונס כנד מי חיים. ורש"י פירש לשון חומה, וכן תרגם אונקלוס. **ע"כ טיפת דיו של רש"י.**

טו ח קפאו תהמת בלב-ים: דפי פרשת השבוע בר-אילן בשלח עח

הרב ד"ר יוחנן קאפח מרצה לתנ"ך ודיקן הסטודנטים במכללת "אורות ישראל" ברחובות.

קריעת הים: קפאת הים ובקיעתו

תהליך קריעת ים סוף מתואר בספר שמות בשני מקומות: בספור המעשה (יז:כא-כט) ובשירה (טו:ח). על פי המובא בספור נטה משה את ידו על הים, ומיד החלה לנשב רוח קדים עזה ששפמה את הים לחרבה ובקעה את המים (יז:כא). לאחר מכן שוב נטה משה את ידו, ומיד שבו המים על המצרים וטיבעו. מהפסוקים עולה, כי הרוח גרמה לכך שהמים קפאו וניצבו כמו נד (טו:ח) ויצרו שביל התחום בחומה (יז:כב,כט), ובני ישראל הלכו ביבשה שבין החומות. תיאור זה נסמך כמובן על המובא אצל חלק מהפרשנים [כגון רשב"ם (יז:כא; טו:ח) ורמב"ן (יז:כא)], שהרוח היא שהקפאה את המים ולא שקפאו בדרך ניסית גלויה, וזאת במטרה להטעות את המצרים ולמשוך אותם למלכודת שג"ס.

ליתר דיוק, על פי דרך זו בתיאור בקיעת הים, יש לקרוא את הפסוק: **"וַיִּשָּׂם אֶת הַיָּם לַחֲרָבָה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם"** (יז:כא) בצורה מסורסת: **וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם ואחר כך חרבו המים** [וכך תרגם שם רס"ג]. שהרי הרוח בקעה את הים לשניים ולאחר מכן הקפאה את המים.

אולם תיאור "טבעי" זה מעלה קושי אחר. אם כל המים שבים נעמדו ונצבו כחומות קרח ובני ישראל הלכו על קרקעית הים, לא ברור כיצד יכלו מאות אלפי ישראל ועמם מקנה ובקר לרוב²⁴

²⁴ בכתוב נאמר שהיוצאים ממצרים היו שש מאות אלף גברים לבד מטף (שמי' יב:לז). ממניינים אחרים בתורה (כגון: שמי' לח:כו) ניתן ללמוד שמספר זה הוא לגברים מגיל עשרים ומעלה (ראו רש"י שם). אם כן אפשר להניח שכמות דומה של זכרים היו עד גיל עשרים. לזה יש לצרף בחשבון כולל גם נשים בגילאים אלו, ואפשר אם כן

לרדת לעמקי הים, שבמקומות מסוימים הוא עמוק מאוד ותלול מאוד. גם צעירים ביותר יתקשו בכך, ובוודאי הטף, הזקנים והנשים. כך, לדוגמה, הקשה רבי יצחק קארו [ר' יצחק קארו (דודו של ר' יוסף קארו), תולדות יצחק, מהד' וגשל שמי יד:ח], וזה לשונו:

שיש מקומות בעמקי הים שעמוק אלף אמה ויותר, וכשנתיבשה הים איך אפשר שירדו ישראל שמה, שנמנע הוא, אלא שיפלו אנשים ונשים וטף בעומק ההוא וימותו שמה, ואף על פי שלא ימותו לא יוכלו לעלות.

מחמת כן הסבירו כמה מפרשני המקרא שלא כל המים נבקעו, אלא חלק גדול מהמים קפא על עמדו ושאר המים קפאו בצורת חומה. בשורות הבאות נציג את דבריהם ונעמוד על ההבדלים הדקים שביניהם. כך לדוגמה כתב החזקוני (יד:כא):

"וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם" – משמע עד קרקעיתו של ים, וכתוב אחד אומר "קָפְאוּ תְהוֹמֹת בְּלֵב יָם" (טו:ח) – דמשמע שלא נבקעו לגמרי. אלא: ים זה גדוש הוא [גדוש] – מלא על כל גדותיו גבוה מעל שפת הים], ואילו לא נבקעו המים כלל – הוצרכו ישראל לטרוח ולעלות למעלה, ואם נבקעו לגמרי – הוצרכו לירד עד תהום, לפיכך נבקע הגודש דתילתא הוי, ונעשה לישראל חומה מזה ומזה, ושתי הידות [פירוש: שני חלקים. כלומר שני שלישים מהמים] קפאו – היינו "בְּלֵב יָם". מה לבו של אדם בשליש גופו אף המים בשלישם קפאו, וכשעברו ישראל בים לא הוצרכו לעלות ולרדת כי המים שוים לארץ והוא שישד הפייט: "פּוּנוּ כֵּאֵן וְכֵאֵן שְׁלִישׁ רוּם מִיּוֹת, צוּעוּ הַנּוֹתָרִים לְמַדְרָס פְּעֻמוֹת".²⁵

החזקוני הקשה מפסוק אחד על פסוק אחר, ומתוך כך קבע שלא כל הים נבקע אלא רק חלק ממנו. לדעתו, מאחר שקפא הים, גבהו קרחוני הים מעל שפתו שליש מכל כמות המים. חשבון זה מתבסס על ההנחה הנזכרת בגמרא [עירובין יד ע"ב; שבת לה ע"א], שמידת היבש מחזיקה שליש יותר ממידת הלח. כגון, "הים" שעשה שלמה שהכיל אלפיים סאין כשמילאו בו מים, אך שלושת אלפים סאין כשגדשו בו במידת היבש. מאחר שגבהו המים מעל קרקעיתו היו ישראל צריכים לטרוח ולטפס גובה רב על מנת שיוכלו ללכת על הים היבש (=הקפוא). לפיכך נבקע רק אותו חלק שגבה, והלכו ישראל על המים הקפואים בגובה הקרקע. חיזוק לדבריו מצא החזקוני בלשון הכתוב "וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם" – הרי שחלק מהים נבקע וניצב כנז, וחלקו – בגובה "לב הים", קפא על עמדו.

ביאור דומה מצינו בפירושו של הרב יוסף חיון²⁶ לפסוק: "רָאוּ אֶת אֱלֹהִים רָאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (תהי עז:ז). לאחר שהסביר מדוע נכתב הביטוי "רָאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" פעמיים בפסוק, כתב:

וזה כי דעתי בבקיעת ים סוף שהמים העליונים נסו והלכו אנה ואנה וגבהו מעלה מעלה מבי צדדים רחוקים זה מזה ונצבו כמו נז, וזהו אמרו: "וַיִּבְרַח אֶפְרַיִם וְנִצְבּוּ מִיָּם וַיִּצְבּוּ כְמוֹ נֶזֶד נְזִלִים" (שמי טו:ח) – ר"ל אותם שדרכם להיות נוזלים ונגרים ונוסעים אנה ואנה מחמת הרוח הנושבת בהן. האמנם מי התהומות אינן נוזלים – כי הן עמוקות מאד ולא תושב הרוח בהן והם שקטים, ואילו קפאו ונעשו יבשה ועברו ישראל עליהם, וזהו אמרו: "קָפְאוּ תְהוֹמֹת בְּלֵב יָם" (שם) ולא נצבו כמו נז. וזה כי אם נצבו כמו נז היו ישראל מקבלים טורח גדול לרדת למעמקי ימים שהם עמוקים עד מאד.

לשער שסך היוצאים ממצרים היה כשני מיליון וארבע מאות אלף (ראו גם ראב"ע, הפירוש הארוך שמי יד:כט). אם נוסיף לכמות אדירה זו של אנשים, גם את הצאן והבקר הרב שעלה איתם, כמפורש בכתוב (שם:לח), נקבל כמות אדירה של אנשים, נשים, זקנים וטף, וצאן ובקר, שכולם צריכים לחצות את הים קודם שיוגיעו אליהם המצרים.

²⁵ פיוט זה מובא ביוצר לאחרון של פסח בשינויי לשון קלים. פירוש דברי הפייטן: "פּוּנוּ מִכָּאן וּמִכָּאן" – פּוּנוּ שליש מהמים ונעשו כשתי חומות. "צוּעוּ הַנּוֹתָרִים לְמַדְרָס פְּעֻמוֹת" – הוצעו שני שלישי המים הנותרים למדרס רגלי ישראל. א"ה. צָעוּ אוּ צָעוּ בְּמִשְׁמַע מַצָּע; פְּעֻמוֹת – רגלים. ע"ש הכתוב מִה יָפוּ פְּעֻמֶּיךָ (שיר השירים ז, ב).

²⁶ פרוש לתהלים לרבנו יוסף חיון, מהדורת יוחנן קאפח, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשע"ו. וראו עוד שם קו:ט. הרב חיון היה הרב האחרון של ליסבון בדור שלפני גירוש ספרד, וככל הנראה היה גם רבו של אברבנאל.

לפירוש, הסיבה שלא כל מי הם נבקעו וניצבו כמו נז, היא כדי שלא יצטרכו ישראל לרדת את כל עומקו, ולפיכך רק המים העליונים, שזרכם להיות נזלים, ניצבו כמו נז ונעשו לישראל חומה מימינם ומשמאלם, ואילו מי התהום קפאו, וישראל הלכו עליהם. לתיאור זה, בשונה מהמבואר בחזקוני, ירדו ישראל מעט מגובה פני הים ומשם המשיכו ללכת במישור על מי התהום שקפאו.²⁷

גם רבי יצחק קארו הנזכר לעיל, שהיה בן דורו של הרב חיון, ביאר בדרך דומה [תולדות יצחק (ראו לעיל הערה 5) שמי יד:ח]. וזה לשונו:

לזה אמר שהקב"ה עשה שבמקום שאינו כל כך עמוק נתייבש ובמקום עמוק מאד נקפאו המים... אבל בעומק הים שהוא באמצע הים נקפאו המים וקפאו תהומות בלב ים, ולזה אמר בלב ים ולא אמר קפאו תהומות בים.

בשונה מהרב חיון, לדעתו החלוקה בין המים שקפאו על מקומם למים שקפאו כמו נז, היה בהתאם לתוואי הקרקע, ולא בהתאם למפגש התמידי של המים עם הרוח.

באופן דומה ביאר גם ר' חיים בן עטר בפירושו לתורה (אור החיים יד:כא): "הגם שאמר הכתוב 'ויוֹלֶךְ ה' וגו' וישם את הים לחרבה', לא שם לחרבה אלא מים העמוקים כדי שלא יבקעו כל מי הים ויצטרכו ישראל לרדת למעמקים ויאריכו בהליכה וביגיעה ולזה הקדים רוח קדים להקפות עמקי המים... וחלק שלא נקפא נבקע".

לפרשנים אלו יבוא ביאור הכתוב "וַיִּשָּׂם אֶת הַיָּם לְחֶרְבָּה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם" על סדרו, ללא צורך בסירוס הפסוק: "וישם את הים לחרבה" – הקפא את המים, "ויבקעו המים" – נבקעו ונעשו כחומה לישראל.

טז ו אוריאל פרנק **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל-כָּל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרֹב וַיִּדְעוּהֶם כִּי יי הוֹצִיא**

אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

ת"א בְּרַחֲמֵינָא.

רש"י: ערב – כמו: ולערב.

רא"ם: ערב כמו בערב. וחסר ביי"ת כמו הַנִּמְצָא בֵּית יי (מלכים ב, יב, יא):

שפת"ה (ושפת-חכמים) ד כמו בערב גרסין כמו שכתוב אחריו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת ה'

לָכֶם בְּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלָחֶם בִּבְקָר לִשְׂבֹּעַ (פס' ח)

חנוך ילון פרקי לשון 156

בן. בר המשמשות ביי"ת היחס¹⁸

7. מי שיעין בתרגומים הישנים ל'בן לילה' (יונה ד, י) וימצא: בר לילה (הסורי),

πό νύκτα (השבעים), sub una nocte (הרומי), בליליא (ת"י), מאיליו

יעלה בדעתו, שבעצם הדבר צירופים מעין אלו שימוש של תואר הפועל הם משמ-

שים ושים להפרידם מן הצורות השגורות: בן חורין, בן מות וכיוצא בהם. אף יזכור

מיד את הביטוי 'בן יומ' ו'בר יומיה'. ב"ר כט, מא; 638: 'ויקם וילך אל ארם נהרים

(בר' כד, י) ר' ברכיה מש' ר' יצחק בר יומ' (יש נוסחאות: 'בן יומ'). מנחת

יהודה: 'באותו היום שיצא הלך ובא אל ארם שקפצה לו הדרך' וכו'. מוסיף שם

²⁷ בדרך דומה ביאר גם תלמידו של הרב חיון – רבי יצחק אברבנאל, שכתב (שמי יד:טו): "ואז נטה משה את ידו על הים לפעול במים הקריעה, והשי"ת הביא רוח קדים עזה באופן ששניהם (נטיית היד והרוח) עשו פועל הנס ההוא: כי הרוח שם את הים לחרבה – וזה היה באמצעות הרמת המטה כמו שנזכר למעלה, 'ויבקעו המים' – שהם מעצמם נבקעו באמצעות נטיית יד משה בים". אברבנאל מסביר שהיו שתי פעולות בבקיעת הים: נטיית היד של משה, שהביאה רוח ששמה את הים לחרבה, ובקיעת המים מעצמם. החרבת המים הנזכרת בדבריו, בהכרח פירושה קפיאת המים, שאם לא כן לא ברור מדוע יש צורך בבקיעת המים אחרי שהרוח כבר בקעה אותם.

המדרש: 'היא דעתיה דר' ברכיה בשם ר' יצחק ואבא היום אל העין (שם, מב) היום יצאתי היום באתי'. וכבר הדגיש נלדקי את השימוש האדוירביאלי של 'בר יומה' ו'בר שעתה'¹⁹. ביומו תתן שכרו (דברים כד, טו) תרגם הסורי 'בר יומה הב לה אגרה'. רש ליברמן, שם, הביא משלי יב, טז: 'אוויל ביום יודע כעסו' ותרגומו: 'שטיא בר יומיה מודע רוגוזה'. א"ד זינגר²⁰ מצא אף בכתבי אוגרית, 'בן יום' (ובהרחבה 'בנס') לשון תיכף. [מגילות 72, הערה 8].

לפיכך נמצא בלשון חכמים 'בן' אף כשהנושא לשון נקבה או מספר רבים. ספרא ראש בחוקותי, ונתנה הארץ יבולה: 'ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומה ת"ל-- שבו ביום שהיתה נזרעת בו ביום עושה פירות'. ב"ר י, ד: 'ואותו היום עשו פירות בן יומן' (= ביומן, בו ביום), כך בדפוסים ובמהד' תיאודור⁷⁷. תנחומא קרח, סוף סימן ג = במ"ר קרח פרשה יח, סוף סימן ד: תיג" קות בן יומן נשרפו, ר"ל ביומן, ביום שנולדו.

יפה העיר ליברמן, שם, שאף 'בן שעתו' (מיד) נמצא בלשון חכמים; במ"ר י, ד: 'כספל הזה שהוא מתמלא בן שעתו ומתפנה בן שעתו' ור"ל: מיד. 'בן שבדפ' ראשון נשתנה בידי מעתיקים ל'בין'²¹.
ומוסיף חנוך ילון שאת משלו ויאמר.

ב ב ת א ח ת (תוספת להג"ל)

8. נראה לי לצרף אף 'בת' לשימושי 'בן', 'בר' שנתבררו כאן. והרי ראיות. שבת פ"י, מ"ב: 'מפני שלא עשה מלאכתו בבת אחת'. בכ"י קויפמן הבי"ת הראשונה תלויה ועיקרו 'בת'. כ"י פרמה 'בבת'. ירושלמי שבת פ"א; דף ב, ע"ג: 'שלא עשה מלאכתו בבת אחת הא אם עשה מלאכתו בבת אחת חייב בן עזאי אומר אפילו... בבת אחת פטור'; בשרידי ירושלמי 65 בכולם 'בת אחת'. סוכה פ"ד, מ"ט: 'בבת אחת'. בכ"י קויפמן הבי"ת הראשונה בין השיטין, כ"י: 'בת אחת'. חולין פ"ב, מ"ג: התיז את הראש בבת אחת פסולה... והתיז את הראש בבת אחת. כ"י - בבת אחת... בת אחת (בי"ת אחת תלויה)... כאחת. לפיכך נראה שהצורה הקדומה והעיקרית: 'בת אחת' = ב אחת, כאחת, ודורות מאוחרים הוסיפו בי"ת להבלטת תואר הפועל על דרך: בקר - בבקר, ערב - בערב. וידוע: 'כאן' 'בכאן' וכיוצא בהם.

וכן: כי אין להשליך אוהב בת אחת (יני, ראש עמ' קטז). ומכאן נסיף, כי: 'קדירה בת יומא' (ע"ז סו, ע"ב; עו, רע"א) חרי הוא כמו 'ביומה', ר"ל ביום שנחבשל בה. בכ"י מינכן, שם, בכולם: בת יומ' (חמש פעמים) ואפשר להגית, כי הנוסח העיקרי 'בת יומה' הוא, בה"א הכינר, כמו 'לעבודה זרה בת יומה' (גזי שעכטער א 85, מהדורת גינצבורג) והוא מקביל ל'ב"ר לח, יג: 'לבר יומיה' שברוב הנוסחאות, ע"ש מהדורת תיאודור³⁶². ואילו אמר 'קדירה בר יומה' או 'בן יומה' (ע"ד 'עושה פירות בן יומה' שהובא למעלה. והנושא לשון נקבה), לא נשתבש.

ומניח אני לשעה אחרת, לי או לאחרים, את הבירורים של 'בין', 'בית'
שבצירופים שונים. **ע"כ דברי אוריאל נר"י.**

אם גרסת השפתי חכמים נכונה (לא השוויתי מקורות), יש בפסקה השנייה של ילון כמה דוגמאות
שמתפרש כבתוספת בי"ת, כמו בקר המפרש בבוקר, ערב – בערב (או לערב).

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

בכתובת: franklashon@gmail.com

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺